

Mesîhî Divanında Sosyal Hayat

Social Life In Mesîhî Divan

Bahanur ÖZKAN BAHAR *

Öz

Çalışma, Priştineli bir Divan şairi olan Mesîhî şiirlerindeki sosyal hayata dair unsurları tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç çerçevesinde Mesîhî dîvanında yer alan şiirler incelenmiştir. Divan edebiyatımız birçok nazım türünde, birçok beytinde sosyal hayata dair izler taşımaktadır. Divan edebiyatı araştırmalarında göz ardı edilen sosyal hayata dair unsurlar aslında yazdıkları dönemlere ve günlük hayata dair ciddi bilgiler ihtiva etmektedir.

Anahtar Kelimeler : Mesîhî, Divan edebiyatı, sosyal hayat.

Abstract

In this study aims to identify the elements of social life in Mesîhî poetry, who was a poet of Divan from Prihstina. In accordance with this purpose the poems in Mesîhî's divan are analysed. Divan Literary in all types of it's verses and many couplets has the effect of social life. Elements of social life, which are ignored in the search of Divan literary, contain considerable information about writing and daily life.

Key-words : Mesîhi, Divan literary, social life

Giriş

Edebî eserlerde diğer sanat eserlerinde olduğu gibi sosyal hayata dair birtakım izler taşır. Bu durum Divan edebiyatı eserleri için de farklı değildir. Divan edebiyatı geleneği altı asırdan daha uzun bir zaman edebiyatımızda tesirini sürdürmüştür. Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarına yakın bir zamanda hayatımıza girmiş ve devletin yaşadığı tüm merhalelere şahit olmuş bir edebiyattır.

* Okutman, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, El-mek: bahanurozkan@gmail.com

“Beşerî bir ihtiyacın ürünleri olan kültür ve sanat eserleri salt kendi kuralları içinde, ürünü oldukları toplumdan bağımsız düşünülemezler. Bu ürünleri yaratanlar, o toplumun ferdi olarak kalmazlar, toplum yaşayışını düzenleyen bir etken olarak da faaliyete katılırlar.” (Tarlan, 1981: 83).

Devletin kuruluş yıllarında, yükselişinde, Lale Devri gibi hususi dönemlerinde de Divan edebiyatı tesirini yitirmemiş, hatta giderek artırmıştır. Bunda Osmanlı padişahlarının sanata, edebiyata, sanatkâra verdiği ehemmiyetin payı büyüktür. Edebiyatımızın yukarıda belirttiğimiz hususiyetlerden ötürü aslında tüm tarihimizin de birer vesikası olduğunu düşünmemek elde değildir.

Divan şairleri de içinde buldukları toplumun günlük hayatını, geleneklerini, adetlerini, inançlarını bir şekilde şiirlerine taşımışlardır. Şairin yazdığı her gazelde, kasîdede, münâcâtda günlük hayatın izlerini bulmak son derece doğaldır. Agah Sırrı Levend de Divan şiirindeki bu yansımaları şöyle özetlemiştir: “Doğal olarak herhangi bir edebiyatın -ne kadar mücerret olursa olsun- bulunduğu devrin hayatını aksettirmemesi kâbil değildir.” (Levend, 1984:259).

Edebi eserler aslında içinde buldukları dönemin önemli şahitleridir. Amaç tarihi bilgi vermek değilse de, şairin içinde bulunduğu dönemin değerlendirilmesi, çağdaşlarının, edebi temayüllerin değerlendirilmesi bakımından ciddi bir önem arz etmektedir. Bundan dolayıdır ki, günlük hayata ve toplumun kültürüne ait muhtelif yansımalar şiir diliyle günümüze kadar ulaşmıştır. Bu konuda Divan şiirinin tarih ve sosyoloji ilminden daha belirleyici örneklere sahip olduğunu belirten Agah Sırrı Levend şöyle demektedir: “Toplumun belli bir süre içindeki durumunu görmek istiyor musunuz? Edebiyatı gözden geçiriniz. Toplumbilim araştırmalarında çok zengin bir kaynak olan tarih, bu konuda edebiyatla asla yarışamaz. Tarih, ulusları ancak siyasal birer topluluk olarak ele alır. Oysa edebiyat umut, kaygı, heyecan ve tutku içinde çırpınan, çabalayan insan yığınlarını, bütün düşkünlükleri ve değerleriyle canlandırır.” (Levend, 1988: 52-53).

Divan şiiri çalışmaları genellikle bu tür sosyal konulardan ziyade metinlerin günümüz harf sistemine çevirisi ve sonrasında şerh, tahlil çalışmaları şeklinde olmaktadır. Şiirde sosyal hayatın yansımalarının Halk edebiyatı ürünlerinde daha çok bulunacağı fikri yaygındır. Bu düşünce elbette yanlıştır ama tarihimizin, adetlerimizin, gelenek ve anelerimizin, atasözleri ve deyimlerimizin yalnızca bu eserlerde yaşadığını, buralardan öğrenilebileceğini düşünmek de eksik bir uygulama olur. Zira konu ile ilgili olarak Âmil Çelebioğlu: “Halk ve Divan edebiyatımızı, bütünüyle birbirine aykırı veya farklı göstermek, onları, ayrı bir kültürün ve zevkin mahsulleri imiş gibi kabul etmek ve devamlı olarak bu şekilde ele almak doğru değildir. Halk şiiri ile Divan şiiri arasında, gerek dil ve şekil, gerek muhteva bakımından muhtelif farklar bulunmakla beraber neticede, aynı milletin malı olarak bunların temelinde zevk, duygu, heyecan ve fikirde birlik ve benzerliğin mevcudiyeti, tabii olduğu kadar zarûridir de.” der(Çelebioğlu, 1998:711).

Tüm bunlardan yola çıkarak sosyal hayata dair çok çeşitli görüntüleri barındırdığı düşünülen Mesîhî divanındaki bazı örnekler

Çalışmada G. Gazelleri, K. Kasîdeleri, Ş. İse Şehrengiz başlığı altındaki şiirleri ifade etmektedir.

Mesîhî Divanında Sosyal Hayat

Dini unsurlar

Din gerek bireyin gerekse toplumların yaşayışını belirleyen en temel faktörlerden birisidir. Din insan hayatının hemen hemen bütün alanlarda tesirini gösterir. Gündelik hayattaki tüm eylemlerinde, her aşama da izlerini görebiliriz. Mesîhî'nin şiirlerinde de halkın inançlarını ve ibadetlerini anlatan pek çok beyit vardır.

Mesela halkın oruç tutması, orucun bir aylık perhiz olarak adlandırılması ve akabinde bayramın kutlanması, imamın kılavuzluk etmesi, namaz bunlardan bazılarıdır. Hilal çıkınca şair bu durumu kişileştirme yoluyla insanlarla birlikte bir ay oruç tutmasına bağlamıştır:

Tutmadıysa ol dahi hep halk ile her gün oruç
İncelüp böyle ne için oldu pes lâgar hilâl (K. 3/7)

Şâhid-i 'îdi müsahhar itmeğe kendüye halk
İttifâkî çekdiler perhizi otuz gün tamâm (K. 4/7)

Bayramın sihri, güzelliğine şahit olmak isteyen halk hep birlikte otuz gün perhiz edip, oruç tuttular.

Çün bir aylık yoldan istikbâl-i şâh-ı 'îd için
Halkun önüne düşüp itdi kulavuzluk imâm (K. 4/2)

Şahın bayramını kutlamak için bir aylık yoldan halkın önüne düşüp, onları getirerek onlara imam kılavuzluk etti.

Yukarıdaki beyit hem toplumun dini inancını yansıtması bakımından önemlidir hem de bayramlarda padişahın bayramını kutlama geleneğine dair bilgi verdiği için önemlidir:

Safların düzüp namâz ehli virürdü her fakîr

Begler agalar gibi sağına solına selâm (K. 4/3)
Namaz kılan her fakir saflarını düzeltip, beyler, ağalar gibi sağa ve sola selam verirlerdi.

Nâ-geh görindi çeşmüme subh-ı sepide-dem
Hâtif mübeşşiri okıdı anda bir ezân (K. 2/8)

Sair, sevgilisinin gözüne sabah aydınlığında ansızın görüldüğünü, müjdeleyici bir sesin de o anda ezan okuyamaya başladığını söyler. Bu beyitte hem halkın Müslüman olduğunun bir emaresi olan ezan okumaktan bahsedilmiş hem de ezan okuyan kişi müjdeleyiciye benzetilmiştir.

Şair zaman zaman mübarek geceleri de zikretmiştir:

Dıraht-ı kılkün ider miydi secde olmasa ger
Sevâd-ı dest-hatun kadr gicesi timsâl (K. 9/38)

Hemen hemen birçok Divan şairi gibi Mesîhî'nin şiirlerinde de inanç, ibadet ve din adamları ile ilgili pek çok kullanım vardır. Vaiz, imam, hac ibadeti, Kâbe, ihrama girmek gibi çok çeşitli dinî kavramlar eserde bulunmakla birlikte, tamamını bu başlık altında gösterilemeyeceğinde namaz, oruç, ezan, Kadir gecesi gibi bazı temel kavramlarla örneklendirilmiştir.

Sosyal Hayatın Yansımaları, Bazı Âdet ve Gelenekler, İnanışlar

Bu başlık altında günlük hayatın bazı tezahürlerini, geleneklerini, adetlerini, toplumun yaşantısına dair ipuçlarını bulunduran beyitleri ele almaya çalışılacaktır.

Osmanlı devlet yapısında uygulanan tımar denilen hem askeri hem de idari yönü olan bir sistem mevcuttur. Bu sistem devlete ait arazilerde vatandaşın ekme, dikme hakkı ve karşılığında asker yetiştirme zorunluluğudur.

Şair sevgilisinin ona himmet etmemesi sonucu çaresiz kalmıştır. Bunu da tımar olmasına rağmen bî-mâr oldum şeklinde ifade etmiştir. Sevgilisinin merhamet etmesini ve kendisini de bu çelişkiden kurtarmasını istemektedir:

Ehl-i tîmâram velî bîmâra döndüm himmet it
Ey tabîb-i cân u dîl bulsun mizâcum î'tidâl (K. 13/28)

Yine şairin başka bir beytinden de tımarın bir ödül olduğu anlaşılmaktadır. İki üç defa tımar aldığından ama menfaat görmediğinden bahsetmektedir:

İki üç def'a tîmâr aldum
Görmedüm menfa'atini bi-'z-zât (Kıta 5/2)

Ey kuflini açamayan ol genc-i pür-zerün
Miftaha çalasin biraz ayva çekirdeği (G. 285/4)

"Mesîhî'nin yukarıdaki beyti belki estetik ve zarafetten mahrum sayılabilir; ama o devirde anahtar ve kilitlere iyi çalışması için ayva çekirdeği sürüldüğüne dair küçük bir bilgiyi de içinde saklamaktadır." (Şentürk, 1993:213).

"Osmanlı şairlerinin gündelik hayatı ve âdetleri işledikleri beyitler, şifresi bilinince hemen açılıverecek birer bilmece paketini andırırlar. XVI. asır şairi Mesîhî, Osmanlılarda belki Orta Asya'dan beri bir saltanat alâmeti olarak kabul edilen otak kurup, büs çaldırma ki bunlara İslâm'dan sonra hutbe okutma ve sikke bastırma da ilave edilmiştir- örfünü bir beyitte şöyle kullanır." (Şentürk, 1993: 213).

Hayme-i 'ışkı kurup çalduk mahabbet tablını
Şimdilik nevbet bizimdür biz de başka mehterüz (G. 99/2)

"Yine bir diğer beyitinde Mesîhî o devirde kesilen tırnağın diğer çer çöp ile atılmayıp bir pamuk parçası içerisine sarılarak toprağa gömülmek üzere saklanması âdetini haber." vermektedir (Şentürk, 1993:214).

Çün işigünde penbe ile tırnağın görem
Çarhun sanurum ak bulut içre hilalini (G. 252/5)

Geceleri şehir sokaklarının aydınlatmalarından mahrum olduğu devirlerde hırsız, katil, isyancı vb. şahısların karanlıktan istifadesini engellemek için gece fenersiz sokağa çıkma yasağı İran, Arap, Selçuklu ve Osmanlı'da yaygın bir âdet olarak sürdürülmekteydi (Şentürk, 1993:220).

San çârşû-yı hüsnde tarrâr-ı zülf-i dost
Bir ugrıdur ki dâmeni altında var şem' (G. 115/3)

Aşağıdaki beyitte küçük çocukları orucu alıştırmak için yapılan bir adetten bahsedilmiş. Henüz oruç tutabilecek kadar büyük olmayan çocuklar öğleye kadar tutarak yavaş yavaş alıştırlırlar:

Almazam agzuma ben ma'ni-i hâyideyi hîç
Degülem tıfl ki hâyide idine miftâr

Türk halkının gelenek ve görenekleri arasında önemle korunanlardan birisi kına yakma geleneğidir.¹ Gelin olacak kız için bir süs aracı, bayram yaklaşırken bir sevinç gösterisi, ya da askere gidecek erkekler için bir nişan olarak kullanılır. Aşağıda da buna örnek bir beyit vardır:

Çarh tâs içre şafak hınnâsını hâõırlamış
Virneg için giceden parmagına zîver hilâl (K. 3/4)
Felek gecedan ayın parmağını süslemek için tas içinde sabah kınasını hazırlamış.

Bir diğer süslenme, güzellik vasıtası da sürmedir. Beyitte de hem toz koparmak deyiminden hem de göze sürme çekme âdetinden bahsedilmiştir:

Ne toz ki kopara tab'um semendi firketde
Gözine sürme ider Isfahânda rûh-ı Kemâl (K. 9/29)

Orduda bir zafer, bir fetih gerçekleştiği zaman sevincin olmaması mümkün değildir. Genellikle ordu bu durumda sevinç gösterilerinde bulunulur ve padişaha teveccüh edilirdi. Zafer, fetih yaşatan padişaha ordusu çalıp, çağırarak tezahürat etmektedir:

Nusret ü feth ü zafer sana nasîp oldı diyü
Leşker içre vay ki çalar çağırur tîg ü nefîr (K. 11/16)

Bazen yaşlıların yerini gençlere bırakması gerektiği düşünülür. Mesîhî ihtiyar ile ne olur, yerini gence bıraksın diye tavsiye veriyor:

Çarh dest-i bahtuna virdi 'inân-ı rif'atin
İhtiyâr ile n'ola yerin cüvâna virse pîr (K. 11/20)

Sosyal düzeni sağlamak için bugün olduğu gibi o zamanlarda da yapılması yasak olan bazı davranışlar vardır. Mesela bugün de zaman ve adet sınırlandırılması getirilen avlanma hususu benzer şekilde şairin yaşadığı dönemde de karşımıza çıkmaktadır. Şair ceylan avlayanı şikâyet edeceğinden bahsetmektedir:

Nâvek-i tâlî' üme himmetün eyle peykân
Devlet âhûsını avla ki idem ben de şikâr (K. 12/17)

İletişim araçlarının bugünkü kadar çeşitli ve faal olmadığı zamanlarda insanlar bu soruna çeşitli çözümler bulmuşlardı. Bunlardan birisi de eğitimli kuşlar ile haberleşme idi. Aşağıdaki beyitte de bundan bahsedilmektedir:

Her seher yire havâdiâ mürgini uçurmaga
Mürg-i mâh u mihr yapmışdur felekde âşiyân (K. 14/29)

Eskiden evlerde çeşme olmadığı için genellikle bütün ahali mahallenin ortak çeşmelerinden su doldurup, bu suları eve taşıyıp kullanıyorlardı:

Karşu su taşur ebr işigüne anunçün

¹ http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/mehmet_yardimci_geleneksel_kultur_asiklar_kina.pdf
(Erişim tarihi: 22.03.2017)

Yüksekde uçup gökde ider menzil ü me'vâ (K. 16/26)

Bir başka beyitte toplumun kadına bakış açısını yansıtmayı bakımından önemlidir. Kadının bir anda bin tane özür, bahane bulabileceğini şair şöyle belirtmiştir:

Merdânesin şakâvete likin 'ibâdete

Bin özri bir dem içre bulursın nisâ gibi (K. 21/5)

Kötülüğe erkeksin; ama sıra ibadete geldiğinde bin tane bahaneyi kadın gibi bir anda bulursun.

Zamanında İran ve Arap asıllı şairlerin ilgi gördüğüne dikkat çekmek isteyen şair aşağıdaki beyitte bir serzenişte bulunmaktadır. Kendisi Priştineli olan şair kendisine ilgi alaka olmadığından Arap ya da Acem olanların ilgi gördüğünden şikâyet etmektedir:

Mesîhî gökden insen sana yer yok

Yüri var gel 'Arabdan yâ 'Acemden (G. 177/5)

Çok yüz gören kızların utanmayı terk edeceğini söylemesi şairin dönemle ilgili başka bir anlayışı açıklamaktadır:

Âyîne 'aceb mi yüzüne olsa mukâbil

Çok yüz gören ider sanemâ terk-i hayâyı (G. 286/2)

Düğünlerde köçeklerin zil takıp oynaması geleneğinden söz etmiştir. Köçeklerden bahsederken de Rumili yani Anadolu köçekler tabirini kullanmıştır. Bu geleneğin Anadolu'da yaygın olduğu anlaşılmaktadır:

Naleden takdı ceresler yanına ol şeh-süvâr

Rûmili köçekleri san atına zil bağladı (G. 269/6)

Türk toplumu her dönemde misafiri çok sevmiştir. Dilimizde de bununla ilgili pek çok atasözü ve deyim bulunmaktadır. Bununla birlikte yine kısa ziyaretlerin uygun olduğu ya da çok sık gidilip ev sahibinin bıktırılmaması da tembihlenir. Bu konu da şairimizin aşağıdaki beytinde şu şekilde yansımıştır:

Varurdum günde bin kez yâra likin

Budur korkum usana varı varı (G. 270/2)

Divan şiirinde teşbih şairlerin en sık başvurduğu söz sanatlarının başında gelir. Sözcük benzetme yolu ile gerçek anlamının dışında kullanılır. Aşağıda gerçek anlamının dışında kullanılmış olup yine de toplumsal hayata ışık tutan beyitler yer almaktadır.

Şair sevgilisinin yüzünde ben olması ve ayva tüyelerinin çıkmasını gayri müslimlerin din değiştirip müslüman olmasına benzetmiştir. Bu da toplumda farklı dinlere mensup insanların bir arada yaşadığının göstergesidir. Ayrıca iki kâfir bir günde dine gelir sözüyle de gayr-i müslimlerin İslam dinine bir temayülleri olduğu anlaşılmaktadır.

Yününe hâl ü hat geldi nitekim

İki kâfir gelür bir günde dine (G. 231/3)

Ruhun üstünde zülfün tursa tan mı
Meseldür bu ki batmaz suya câdu (G. 199/4)

Mesihî'nin yukarıdaki beytinde olduğu gibi Divan şiirinde sevgilinin gözü, saç ve beni için cadı benzetmesinin sıklıkla kullanıldığı görülür (Onay, 1992: 86). Cadı halk kültüründe de çeşitli özellikleriyle masalarda ve efsanelerde de karşımıza çıkar. Şair yukarıdaki beyitte cadının suya batmayacağı inancına telmih yapar. Sevgilinin yüzünü suya, zülfünü de suya batmayan cadıya benzetir (Batislam, 2003:126).

Şairin bir başka beytinden de anlaşılan o dönemde geceleri dışarı çıkmanın yasak olmasıdır. Ancak bu yasak ramazan ayları içinde geçerli değildir:

Savm-ı hecründe kosun gönlümi zülfünde gözün
Şeb-reve dahl edemez çün ramazân içre 'ases (G. 103/4)

Girdikçe kalbi düşmene şimşiri tiz olur
Taş ile bilenür nitekim tığ-i hûn-feşân

Yukarıdaki beyitte "Kan saçan kılıç taş ile bilendiği, keskinleştirildiği için düşman kalbine girmesi de tez olur." denilmektedir. Buradan anlaşılan da kılıcı keskinleştirmek için kullanılan yöntem taş ile bilenmesidir.

Fal Bakmak, Sihir, Büyü

Fala bakmak, baktırmak her dönemde birçok toplumda görülen bir eğilimdir. Halk arasında da oldukça yaygındır. "Remil de kendine özgü şekiller ile gaipten haber veren bir nevi faldır." (Pala, 2000: 329).

Meğer ki remil ider niyet eyleyüp güle kim
âahâ'if-i varak üzre nukat döker jâle (K. 6/16)

Sihir, büyü, efsun gibi kavramlar Divan şiirinde kullanılan ve dönemin özelliğini de yansıtan bazı unsurlardandır. Divan şiirinde sevgili büyücüdür. En büyük büyüsü olan güzelliği ile âşıklarına sihir yapmıştır (Pala, 2000: 353).

Var ise akçe getirür füsûn u sihr ile kim
Güneş ırakda turup kendüye çeker jâle (K. 6/17)

Müneccim yıldızların hareket ve hallerini inceleyen ve bu incelemeler sonucundan bazı neticeler çıkararak kişidir. Bir nevi falcı olan bu kişiden şu şekilde bahsedilmiştir:

Yüzünde hat görüp didi müneccim
Koman kâfir yayıldı Rûmiline (G. 231/5)

Ayrıca Anadolu coğrafyası için o zamanlar kullanılan Rumeli tabiri de dikkat çekmektedir.

Bir başka beyitte şair sevgilisini etkilesin diye onu okuyup, üflemiştir büyülenmesi için; ama istediği neticeyi alamamıştır:

Okuyup esmâ üfurdüm kim seni teshîr ide
Ne bilürdüm böyle gün günden bana te'sîr ide (G. 208/1)

Oyunlar

Satranç

Divan şiirinde adından bahsedilen oyunların başında satranç oyunu gelir.

Bu oyun, iki oyuncunun altmış dört kareye ayrılmış bir tahta üzerinde, değerleri farklı on altışar taşı birbirlerine karşı kullanarak oynanır (Arslan, 2000:1).

Şah satrançta en önemli taştır. Şahtan sonra da vezir gelmektedir. Ferz, ferzin, ferzâne olarak da adlandırılan bu taş genellikle âşığı temsil eder (Kaplan ve Poyraz, 2010:152).

Ferzâne idüm evvel sen şâh öninde rûhum
Nerrâd-ı dehrâhir sürdi bana piyâde

Şair sevgilisini lütufkâr bir satranç oyuncusu olarak görmektedir kendisi gibi bir yayaya bir at vermesini istemektedir:

Çünkü satranc-ı lutf oyuncısısın
N'ola virsen piyâdeye bir at (Kıta 4/2)

Zaman zaman da satranç ile ilgili tabirler kullanılmıştır. Mat etmek örneğinde olduğu gibi:

Kışt-zârını riyânun yûri zâhid yakagör
Ki yarın nat'-ı haşerde seni mât ider o kışt (G. 20/2)

Tavla

Divan şiirinde sıkça söz konusu edilen oyunlardan birisi de bugün tavla adıyla bilinen şeş-derdir. Farsça karşılığı ise nerrâd. Çok güzel tavla oynayan kişiye ise nerrâd denir. Altı kapı demek olan şeş-der, Nuşirevân'ın veziri Nürdüçehri tarafından icat edilmiştir (Onay, 2000: 425).

Ka'beteyn-i meh ü mihriyle bu nerrâd-ı felek
Yener irişeni mümkün midür ol kim yenile (G. 224/3)

Felek herkesi ay ve güneş zarlarını kullanarak yener ama kendisini yenilmesi mümkün olmayan bir tavla oyuncusudur.

El oyunu

Mesîhî bir diğer beyitinde serviler sabah rüzgârının çınar ile el oyunu oynamasına kızarlar:

Bâd-ı sabâ el oynunu oynar çenâr ile
Yaşını salup an aider servler 'itâb (K. 7/8)

Salıncak

Şair sevgilisinin her boğazı ipli ile sallandığını gördüğünden beri kendisi de üzüntüden salıncığa dönmüştür. Buradaki önemli bir diğer nokta şairin divanında birden fazla kullandığı boğazı ipli tabiridir. Bu tabir dönemin memurları ya da beyleri için kullanılıyor olabilir:

Her bogazı iplü ile salıncaldan sen begüm

Ben gam ile gussadan salıncaga döndüm hemân (K. 14/16)

Dönemin Devlet Adamları ve Bazı Memurlar

Sosyal hayatı belirleyen, yönlendiren, şekillendiren önemli unsurlardan birisi de dönemim yönetimi ve yöneticileridir.

“Eski edebiyatın özellikle Divan ve mesnevilerini oluşturan şahıslar kadrosu, asırların süzgecinden geçerek klişeleşmiş belirli tiplerden ibarettir. Divanlarda terennüm edilen insan tiplerini ana hatlarıyla hülâsa etmek gerekirse esas itibarıyla aşık-meddah (bu her zaman şairin kendisidir) , ma'suk (sevgili), memduh (övülen hükümdar, vezir v.b.) olmak üzere üç temel tip insanla karşılaşırız.” (Şentürk, 1995:1).

Yukarıdaki paragraftan da anlaşılacağı gibi yöneticiler şiirimizde mühim bir yer teşkil etmektedir.

Divan şiirimizde gazelden sonra en çok kullanılan nazım şekillerinden birisi de kasîdedir. Kasîde din ve devlet adamlarını övmek için kaleme alınır. Şair bu yolla dönemin devlet adamlarından ya da doğrudan padişahın ilgi ve teveccüh görebilirdi. Bu bakımdan zamanının devlet erkânına yazılmış olan kasîdeler ve ölümlerinin ardından yazılan mersiyeler dönemin değerlendirilmesi açısından önemlidir.

Bu kullanım gerçek olanı almakla birlikte sevgilinin şaha, padişah benzetilmesi aşığında onun mahallesinde, kapısında dilenci, köle olması en temel benzetme unsurları arasında yer alır.

Bu bağlamda zamanının yönetimi ile ilgili isimleri içermesi bakımından kasîdeler ve daha genel bağlamda divanlar önemlidir.

İncelenilen Mesîhî divanıda isimleri geçen devlet adamları şunlardır: Sultan Beyazıt Han, Sultan Selim, Nişancı Beg, Cafer Beg, Nişancı Paşa, Defterdar Ahmet Çelebi, Defterdar Bedrüddin Beg, Çaşni-gir Üveys Beg, Mehmed Çelebi adına kasîde yazdığı padişah ve devlet adamlarıdır. Ali Paşa da adına mersiye yazdığı devlet adamıdır (Mengi, 1995: 22-85). İsimleri zikredilen devlet adamlarına yazılan şiirler sıralama bakımından aralarındaki hiyerarşiyi göstermekle birlikte nişancı, defterdar gibi bazı devlet memurlukları ile ilgili de bilgiler barındırmaktadır. Yöneticilerle ilgili bilgiler veren beyitlere aşağıdaki beyitler örnek verilebilir:

Bir pâdişeh ki bâb-ı sarâyında âfitâb
Elde 'asâ tutar kapucusı hemân (K. 2/22)

Öyle bir padişahdır ki sarayının kapısında güneş elde asası ile nöbet tutan kapıcı gibidir.

Altun üsküflü silah-dârün durur hurşîd kim
Kanda gitsen götürür yanunca tîg-i zer-nişân (K. 5/19)

Altın süslemeli silahtarın güneş gibidir ki nereye gitsen altın nişanlı kılıcı yanında götürür.

Bu beyit silahtar tipi, aşağıdaki beyitte diğer bir memur sancaktar tipi üzerinde durmuştur:

Bâgda dernek idüp leşker-i ezhâr oldı
Gül siper lâle 'alem serv-i sehî sancak-dâr (K. 8/14)

Meslek Erbabı ve Bazı Tipler

Şairlerin zamanının padişahını ve devlet yönetimini övmesi Divan şiirinde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bunu yaparken de bazen edebi sanatlardan bazen de aşağıdaki beyitlerdeki gibi bazı tiplerden faydalanır:

Tîg bir keskin gulâmundur ki adıdur Husâm
Nîze bir perçemlü bendendür ki ismüdür Sinân (K. 5/20)

Övülen devlet adamının kılıcını, mızrağını yanından ayırmadığı anlatmak için onları bir köleye, esire benzetmiştir. “Kılıç adı Hüsâm olan keskin bir kölen, mızrak ise adı Sinan olan perçemli bir esirindir.”

Bâg-ı sarâyunu kıla ger cennete şebîh
Rıdvâna anca söz ata kasrunda bâgbân (K. 2/31)

Giceyle ugrılığa girmediyse bâg içine
Ye bâgbân-ı mihirden niçün kaçır jâle (K. 6/12)

Bahçıvan sarayının bahçesi cennete benzediği için, cennet bahçesini bekleyen meleğe laf atar. Bahçıvan bugün olduğu gibi o dönemde de karşılaşılan meslek erbaplarından biridir.

Gitmişler idi şarka meh ü garba âfîtâb
Begnüz çeriye dönmüş idi necm-i bî-kerân

“Ay doğuya, güneş batıya gittiği için yıldızlar beğsiz bir çeriye dönmüştü.” Çeri başı göçebe yaşayan toplumlarda bir grubu düzene sokan, grup adına bazı kararlar alan lider durumundadır.

Mesîhî divanında adı zikredilen bir diğer meslek erbabı da mimardır:

Hişt sîm ü zer ile yapmaga gönlüm yıkugın
Gelemeye ‘âleme lutfun gibi hergiz mi‘mâr (K. 8/40)

Her ay başında hasmuna çengâl urmaga
Hâøiri der meh-i nev-i cellâd-ı âsumân (K. 2/34)

Beytte gökyüzü cellâda benzetilmiş ve o cellâdın da her ay düşmanını öldürmesi için yeni bir hilali hazır ettiğini söylemiştir. Burada düşmanı öldürmek için kullanılan yol çengâl urmak tabiri ile karşılanmıştır. Çengele gelmek, çengele vurmak mecaz yoluyla asılmak anlamına gelen bir tabirdir (Pakalın, 1983:348).

Bu beyit hem cellât gibi bir tipi ve işlevini açıklamakta hem de toplumun cezalandırma yöntemlerinden biri ile ilgili bilgi vermektedir.

Yine aşağıdaki beyit cariye tipini ve görevini açıklaması bakımından mühimdir:

Gül ‘arûsınun önince yürüyüp cûy-ı habâb
Başı üstinde leğence götürür câriye-vâr (K. 8/12)

Şairin bahsettiği mesleklerden birisi de terzilikdir. Bununla birlikte bugün makas olarak kullandığımız sözcüğün diğer bir kullanımı sındı tercih edilmiştir. Dönemin dil özelliklerini yansıtmaması bakımından önemli bir beyittir:

Derzi-i kadrün çü tîgün sındusun ala ele
Kâmet-i hasmun libâs-ı ‘ömrini eyler kasîr (K. 11/18)

Eserde ismi zikredilmiş mesleklerden birisi de kasaplıktır. Kasap her ne kadar koyun bir iki gün etlensin diye beklese de satır onun etini yemek için acele etmektedir:

Bir iki gün koyunu semridür ise kassâb
Etin yimege anun tîz eder yine satur (K. 19/13)

İğnecilik, semercilik, sarraf da şairin bahsettiği meslek gruplarındandır:

Birisi iğnecilerde 'Alîdür
Miyânı sanasın iğne telidür (Ş. 78)

Biri äarrâf-zâdedür güher-pâş
Olupdur kalbi anun kıymeti taş (Ş. 82)

Biri de şol Semerci-oglu âfet
Ana lâ'ık mıdur andan o san'at (Ş. 89)

Aşağıdaki beyitte hem yeniçerilik kurumundan hem de berberlik mesleğinden bahsetmektedir:

Birisi Sîm-Sâ'id hûb berber
K'ana eskilenür yeniçeriler (Ş. 91)

Dervişler ve dervişlerin giydiği beyaz giysiden şu şekilde söz etmiştir:

Güneş 'âşık olup her subh ol aya
Girer dervîş gibi ak 'abâya (Ş. 113)

Şair birçok isme kısa övgüler yazmıştır. Bunların içinde yukarıda bahsettiğimiz meslek grupları olduğu gibi kazzaz, takyacı, hallaç, şerbetçi, hamamcı, tuzcu, keçeci, attar, imam, yağcı, nakkaş, vaiz, tabip, dellal, cerrah, hamal, hatif gibi birçok meslek erbabının ismi zikredilmiştir.

Değerli Madenler ve Para İle ilgili Unsurlar

"Para, insanın ihtiyaçlarını gidermek için yaptığı bir alışveriş/değişirme unsurudur." (Öztekin, 2004: 737). Osmanlı devletinde değişirme unsuru olarak altın, gümüş, akçe gibi unsurlar kullanılmış ve şiirine de bunlar yansımıştır. Zaman zaman sevgilinin kıymetini, güzelliğini anlatmak için kullanılan bu kavramlar bazen de gerçek anlamları alınıp, satılan bir metanın karşılığı ya da alışverişte takas unsuru olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Aşağıdaki beyitte şair bir aletin kıymetini anlatmak için onun altın ve gümüşten yapıldığından bahsetmektedir:

Hişt sîm ü zer ile yapmağa gönlüm yıkugın
Gelemeye 'âleme lutfun gibi hergiz mi'mâr (K. 8/40)

Yine şair bir diğer beyitte de sevgilinin vasfını (güzelliğini) altın ile yazmaktan bahsediyor:

Vasfun altun ile tahrîr ideridüm hele ben
Fâkadan vüs'atüm olaydı eger bir mikdâr (K. 8/41)

Aşağıdaki beyitte rüzgâr ayı gümüş bir zincir ile bağlasa da gül bahçesini ya da sahrayı seyretmekten onu alıkoyamaz.

Gülşen ü sahrâyı seyrân itmeden men' idemez
Gerçi kim ayı gümüş zencîr ile baglar nesîm (K. 10/10)

Gerçi vâfir akçe dökdi yer yüzine âsumân
Kaht olup lîkin ma'îşet bâbı oldı key 'asîr (K. 11/8)

Başka bir beyitte şair lal ve inci gibi değerli taşlarının oluşumundan bahsetmektedir:

Bulur mı la' ü güher tolmayınca kan ile kân
Virür mi dürri sadeîf dögmeyince seng buhûr (K. 19/15)

Altın, gümüş, akçe ve benzeri unsurlar Mesîhî divanında burada verilebilen örneklerden daha fazladır. Müstakil bir konu olarak bile işlenebilecek kadar örneği bulunmaktadır. Bu çalışmada toplumun ekonomik yanına değinmesi bakımından birkaç örnekle sınırlandırılmıştır.

Yine konu ile ilgili bir diğer önemli mevzu ise ilm-i kimyadır. Bu ilim alanı suni olarak altın ve gümüş elde etme sanatıdır. Şair de bu ilmi bakışların tıpkı bu kimya ilmi gibidir şeklinde kullanmıştır:

Kîmyâ-yı nazarun irişüp üftâdelere
H'ar iken h'ak-i siyeh gibi işini ide zer (K. 15/23)

Dirhem bir ağırlık birimidir. Akçe ise para birimidir. Aşağıdaki beyitte dirhem gerçek anlamının dışında kullanılmıştır; akçe ise gerçek anlamında yani para anlamında kullanılmıştır. Hem ağırlık birimi ile ilgili hem de para birimi ile ilgili bilgi vermesi bakımından bu beyitten bahsetmeyi uygun gördük:

Dirhem-i eşküm 'aceb mi vâfir olsa çünkü yâr
Akçesi olanları ceb gibi alur yanına (G. 234/6)

Bazı Hastalık ve Tedavi Yöntemleri

"Divan şiirinin konularından birisi, eskilerin tababet dedikleri, tıp ilmi, hekimlik ve sağlıktır. Sağlık ve sağlığa ilişkin mefhumlar, meslekten tabip olsun olmasın bütün şairleri etkilemiştir. Şair, bu mazmunların yanında hasta ve hastanın yakınlarında gözlemleyip psiko-sosyal durumları, hastane ortamı, hekim, hekimin hastasına yaklaşımı, yetişkin hekim (hekîm-i hâzık) ve mütetabip, hastalık çeşitleri, tedavi yolları, kullanılan ilaçlar ve manevitedavi yöntemleri gibi konuları da şiirde kullanmıştır. Böylece hasta ve hastalıkla ilgili unsurlar etrafında bir halk muhayyilesinin oluşumu da sağlanmıştır." (Kemikli 2007: 20).

Şair sevgilinin aşkından hastalanmıştır. Hastalığı da hummadır. Bu ateşli hastalık için yine sevgilisinden bir lütuf, iyilik beklemektedir. Lütfunun rüzgârı şairin ateşini dindirecektir:

Fâvîlâ hummâ-yı mihnet yakdı yandurdı beni
Vaktidür lutfun havâsından eserse ger nesîm (K. 10/26)

Sürme sürmek hem bir güzellik vasıtasıdır hem de bir şifa unsurudur. Şair sürmenin bazen şifa sebebi ile kullanıldığını şu şekilde belirtmektedir:

Gel eyle yaşlu gözüme izün tozın ata
Dirler ki hoş gelür yaşaran göze tütüyâ (G. 3/1)

Yukarıdaki beyitte gözyaşına iyi gelmekte olduğundan bahseder ancak her şeyi de iyileştirecek bir kudrete sahip değildir. Örneğin sürme gözyaşına iyi gelse de görmeyen gözü iyi edemez:

Sufilere ne fâ'ide var hâk-i rehünden
Bînâ olamaz sürme ile dîde-i a'mâ (K. 16/5)

Veba bulaşıcı ve ölümcül bir hastalıktır. Tedavisinin bilinmediği zamanlarda insanların ölümüne sebep olmaktadır. Şair zamanın padişahına da halkı kırmamasını, veba misali onların vebaline girmemesini tembihlemektedir:

Ger pâdişâh isen n'ola ey nev-cüvân sakın
Kırma bu halkı girme vebâle vebâ gibi (K. 21/12)

Remed gözün iltihaplanması hastalığıdır. Şair gözünü kapatmaktadır, örtmektedir. Sevgilisinin, gözünü hasta olduğu için kapattığını sanmasını istemez ve bu gözle sevgilisine bakmaya utandığını, söyler:

Gözüm sanma remedden çeküp nikâb iderin
Bu göz ile yüzüne bakmaga hicâb iderin (Kıta 12/1)

Yine remed hastalığından muzdarip şair şöyle demektedir:

Gözüm belâ-yı remedden kızıl güle döndü
Müjem degül görinen bitdi hâr çeşmümde (G. 223/3)

Şairin yaşadığı dönemlerde kışın çok sert geçtiği muhakkaktır. Yazdan hiç şikâyet etmeyen hatta bahsetmeyen şair kış ayının soğukluğundan, tesirinin ne denli büyük olduğundan hatta uyuyamadığından sürekli bahseder. Bir beyitte de gonca soğuk algınlığı hastalığına yakalandığı için kat kat giyindiğini söylemektedir:

Bolay ki derleyem diyü budur örtündüğü kat kat
Ki kendüye soğuk aldurup olmuş nâ-tüvân gonca (G. 213/2)

Yiyecek ve İçecekler

Yemek kültürü bir toplumun yaşayışına, kültürüne, beğenilerine dair pek çok bilgiyi ihtiva eder. Gerek halk şiirimizde gerekse Divan şiirinde Divanlarda, sıklıkla kullanılan unsurlardandır.

Yiyecek-içecek adları bazen gerçek anlamlarıyla kullanılmış bazen de teşbih sanatı yoluyla başka kavramların yerine kullanılmıştır.

Ne revâdur kim yiye cühhâl dürlü at'ime
Bana her kış âfitâb u berf ola nân u penîr (K. 11/24)

Yukarıdaki beyitte şair cahillerin türlü et yemelerine rağmen kendisinin kış-yaz ekmek ve peynir yemesinden şikâyet etmektedir.

Yine yemeklerle ilgili başka bir şikâyet beyiti yer almaktadır:

Midhatünde gül-be-şekker yir iken lâ'ik mi kim
Ben olam aç u piyâza degmeyenler ola sîr (K. 11/25)

Hem yemek adı, hem çizginmek sözcüğünün kullanımı, hem de hava ile ilgili bilgiler barındıran başka bir beyitte şöyledir:

Ben sovuksan çizgünürsem subha dek miâl-i kebâb
Âh odını ölçdür turmaz dil-i bî-dest-gîr (K. 11/29)

Bir diğer beyitte şair sevgilisinin dudağını hurmaya benzetmiştir. Şair sevgilisinin hurma gibi dudaklarına öyle hasret duymaktadır ki şairin teşbihini hurmaya çevirmiştir. Hurma tespihi de kıymetlidir:

Ol serv-kâmetün rutab-ı la'li hasreti
Tesbîhümüzi eyledi hurmâ çekirdeği (G. 285/2)

Sevgilinin şeftali gibi dudakları hep rakibe nasip olmaktadır. Şaire değen kısmı ise ya kabuğu ya da çekirdeği olmaktadır:

Şeftâlû-yi lebinî niğârün rakîb yer
Bize değince yâ kabıdur yâ çekirdeği (G. 285/3)

“Geçmişten gelen büyük bir birikime ve zenginliğe sahip olan Türk yemek kültürü, Osmanlı döneminde geçmişle bağlarını koruduğu gibi zamanla çeşitlenerek varlığını sürdürmeye devam etmiştir.” (Özdemir, 2011: 373). Şair şiirlerinde piyaz, kebab, helva, kuzu biryan gibi geleneksel yiyeceklerle birlikte ayva, şeker, kayısı, hurma gibi yiyeceklerin de isimlerini zikretmiştir:

Nâr-ı âhumdan Hamel pişüp felek
Döndi tennûra kuzı biryân ile (G. 243/5)

İçecek isimlerinde ise Divan şiirinin genel kalıpları dışına çıkılmamış mey, peyman, sağar, ab-ı hayat, şerbet gibi mazmunların üzerinde durulmuştur.

Sonuç

Altı yüzyıldan daha uzun bir süre yaşamış olan Divan edebiyatı eserleri oluşturuldukları dönemin toplumsal hayatına da ışık tutmaktadır. Bu bağlamda sosyal hayata dair çok çeşitli görüntüler barındırdığı düşünülen 16. yüzyıl şairlerinden Mesîhî divanı ele alınmıştır. Mesîhî divanında sosyal hayata dair olan izler çeşitli başlıklar altında tespit edilmeye çalışılmıştır.

Eserde dönemin yöneticileri ve devlet adamları için şairin divanın başında topladığı kasîdeler ve terkiib-i bendlerden bilgiler edinilirken; devamında yazdığı şiirlerde de günlük hayatta karşımıza çıkabilecek mimar, tabip, ağa, bey, cariye, kasap, hatif, vaiz, iğneci, semerci gibi birçok tip ve meslek erbabı ile ilgili beyitler ve bilgiler bulunmaktadır.

İnsan yaşamında önemli bir konumda olan din, günlük hayata en çok etki eden unsurlar arasında yer alır. Bu unsurun Mesîhî divanındaki tezahürleri çok ve çeşitlidir. Hepsinin bu çalışma içerisinde verilmesi güç olacağından, namaz, oruç gibi temel ibadetlere değinilen örnek beyitlere yer verilmiştir.

Bunların dışında halkın çeşitli inanışlarına, adetlerine, bazı pratik bilgilere, rağbet gören oyunlara, süslenme şekillerine, kıymetli eşyalara, bazı para birimleri ile değerli madenlere, hastalıklar ve hastalıkların tedavi yöntemlerine dair olan beyitlere de örnekler verilerek konu izaha çalışılmıştır.

Netice olarak Divan edebiyatımız sosyal hayattan uzak, bağımsız ve bazı adlandırmalarda görüldüğü gibi yüksek zümreye ait bir edebiyat değil bilakis hemen her türünde sosyal hayattan beslenen ve ona ışık tutan bir edebiyattır. Toplumsal yaşama dair yalnızca edebî değil, iktisadi, kültürel, tarihsel birçok bilgiyi dolaylı ya da doğrudan okuyucuya aktarır.

KAYNAKLAR

- ARSLAN, Mehmet (2000). *Divan Şiirinde Satranç ve Satranç Islahatları*, İstanbul: Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri, Kitabevi Yayınları.
- BATISLAM, Dilek (2003). "15. Yüzyıl Divan Şiirinde Halk Kültürü", *Folklor/Edebiyat*, Cilt. IX, S.XXXIII, s. 123-129.
- ÇELEBİOĞLU, Amil (1988). *Manilerle Divan Şiirindeki Ortak Hususiyetler*, İstanbul: Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB Yayınları.
- KAPLAN, Yunus- POYRAZ, Yakup (2010). "Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımında Oyunlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı, s. 151-175.
- KEMİKLİ, Bilal (2007). "Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, s.19-36.
- LEVEND, A. Sırrı (1984). *Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mevhumlar*, İstanbul: Enderun Kitapevi.
- LEVEND, A. Sırrı (1988). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- MENGİ, Mine (1995). *Mesîhî Dîvânı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ONAY, A. Talat (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Hzl. Cemal Kurnaz), Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÖZDEMİR, Cafer (2011). 17-19. Âşık Tarzı Türk Şiirinde Sosyo-Kültürel Hayat, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZTEKİN, Özge (2004). 18. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divanlardan Yansıyan Görüntüler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PAKALIN, M. Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*. Cilt, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- PALA, İskender (2000). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ŞENTÜRK, A. Atilla (1993). "Klasik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 500, s. 211-223.
- ŞENTÜRK, A. Atilla (1995). "Klasik Osmanlı Edebiyatında Tipler I", *Osmanlı Araştırmaları*, c. XV, s. 333-413.
- TARLAN, A. Nihad (1981). *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- YARDIMCI, M. *Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Kına*. (Erişim tarihi: 22.03.2017) http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/mehmet_yardimci_geleneksel_kultur_asiklar_kina.pdf

